

Bencze András
8000 Székesfehérvár, Szekfü Gyula utca 1.
Tel: 22-506-677, e-mail: bencze.andras@lutheran.hu

Vasbányai Ferenc
tanár úrnak

Budapest
Reguly Antal utca 44.

Tisztelt Tanár Úr!

Mellékelten küldöm az előadás frissen elkészült szövegét, amelyen bizonyosan még magam is javítok, de amelyhez még inkább várom Tanár úr hozzászólását, javítását. Nekem idegen az irodalmi előadás, mint stílus. Járatlan vagyok ebben a helyzetben, ezért különösen arra kérem Tanár urat, hogy egy-egy sora mintha belőlem szakadt volna fel.

Sok levéllel tartozom Tanár úrnak - ünnepek környéki köszöntőkkel, az osztálytalálkozó utáni beszámolóval. Ezzel a levéllel és előadással szeretném ezeket az adósságokat is - legalább piciny részben - pótolni. Az előadás elején felidézett epizódok nem csupán a figyelem felkeltését szolgálják. Valóban így történt. Az Elégián keresztül szerettem meg József Attilát olyannyira, hogy egy-egy sora mintha belőlem szakadt volna fel.

Mellékelem még az előadás meghívóját is. Magam is csodálkozom, hogyan kerülök én ilyen kiválóságokkal egy lapra. Bizonyosan közrejátsszik ebben az, hogy Bakonyi Kovács Istvánnal elég sokszor dolgozunk együtt a Vörösmarty Rádióban és a helyi televízióban. Román Károly tanár úr - feleségem magyar tanára volt - 70. születésnapjára készült egy kötet, amelybe - ezen ismeretség révén - én is írtam néhány sort. Ezt is mellékelem. Ez a néhány sor József Attilához kötődik.

A telefonban néhány szót mondtam magamról, magunkról. Azért kiegészítem néhány szóban. Feleségem tanítónő - most elsősöket tanít: dőlt írás, szöveges értékelés. Fárasztó munka, sok időt igényel, és annál több ötletességet. Ugyanakkor sor öröm származik belőle. Legnagyobb lányom tizedikes. Gyönyörűen zongorázik, önállóan tanul, amit akar, azt eléri, középfokú nyelvvizsgára készül, s nem tudja mi legyen. A középső most megy gimnáziumba: a cisztercibe vették fel, nem szereti a kötelességeket, annál inkább igyekszik magát kifejezni rajzokban, mozgásban. Keveset tanul, meg is látszik eredményein, de szeret önállóan véleményt alkotni. A legkisebb tíz éves, amolyan legkisebb. Talán neki vannak a legjobb képességei, legalább is sokat tanult nővéreitől. Öt éve vagyok esperes. Jövőre - remélem - megszabadulok ettől a másodállástól, ami szép ugyan, de önálló embert kíván, s nem olyat, mint én. A lelkeszi munka annál inkább vonz: beszélgetések, tanítás, ünnepek és hétköznapiak. Az utóbbi néhány évben feleségemmel a házasságok erősítésén fáradozunk - a sajátunkon kezdve, s törekedve arra, hogy ne mi oldjuk meg mások problémáit, hanem halat fogni tanítsuk meg a vízparton élőket.

Köszönöm Tanár úr tanítását, leveleit, segítőkészségét - szóval mindent.
Sok örömet kívánok szeretettel:

András

Székesfehérvár, 2005. április 26.

Tisztelt Hallgatóim!

1978 szeptemberének elején Vasbányai Ferenc tanár úr közölte: február 8-án kikérdezi az Elégia című verset. Aztán elindult az iskolaév, és ment a maga szép rendjében. Ki emlékezett már arra, hogy február 8? Ki emlékezett már arra, hogy Elégia? S február 8-án, szerdán a harmadik órában Vasbányai tanár úr elkezdte a névsort: "Balogh! Elégia." - mi felkaptuk fejünket, aztán futótűzként terjedt a hír, alighanem József Attila verséről van szó. Míg Bártfai és Bátki is beírta az elégtelent, én körülbelül nyolc sort meg tudtam tanulni. Elégtelennél ez sem ért többet. Ekkor szerettem meg József Attila verseit.

A második hatást egy barátomtól kaptam. Egy lánynak udvaroltunk, mindketten reménytelenül. Hűvös őszi szél fűjt, amikor barátom így fakadt ki: "Szemét ez a József Attila. Én akartam megírni, hogy "de szebb az ős és legszebb a tél..."

Később előkerültek a maig is nagyon szeretett versek: A kutya, az Imádság megfáradtaknak, a Tanítások és a Számokról. Ezekben vettem észre, hogy nemcsak érzéseimet, kimondhatatlan vágyaimat, hanem még hitem egy-egy területét is pontosan fogalmazza meg költészetében a XX: század egyik legnagyobbja. Arról, akit annyira szerettem volna abban az időben az ideológia számára kisajátítani, arról kiderült, hogy mennyire az enyém is, aki Bibliával a kezemben keresem Istent. Ez a látásom pedig azóta is erősödött.

Engedtessek meg nekem ebből néhány példát mondanom.

1. Először két olyan verset említek, amely formájában kötődik a Szentíráshoz.

1.1. Imádság megfáradtaknak - Miatyánk párhuzam (1924.)

Első olvasatra csak az utolsó szó, az "akarom" elhelyezkedése illetve a cím tűnik fel. Ha ez imádság, akkor a befejező szónak "Amen"-nak kellene lennie. Az Ámen azt jelenti: "úgy van" Azt a bizonyosságot fejezi ki, hogy az Atya meghallgatja kérésünket. Tehát az Ámen az Atya kezébe adja át a cselekvést. Az "akarom" pont fordított. Benne az ember veszi át az irányítást. Úgy tűnik, hasonló jelenséggel van dolgunk, mint a Kész a leltár c. versben, amelynek első sora kimondottan a 90. zsoltárra felel: Tebenned bízunk eleitől fogva. Érdemes mindkét párhuzamot megtekinteni.

"Alkotni vagyunk, nem dicsérni.

Gyerekeink sem azért vannak,
Hogy tiszteljenek bennünket
S mi, Atyánk, a Te gyerekeid vagyunk.
Hiszünk az erő jó szándokában.
Tudjuk, hogy kedveltek vagyunk előtted,
Akár az égben laksz, akár a tejben,
A nevetésben, a sóban, vagy mibennünk.
Te is tudod, hogyha mi sírunk,
ha arcunk fényét pár könnycsepp kócolja,
Akkor a szívünkben zuhatagok vannak,
De erősebbek vagyunk gyöngé életünknel,
Mert a fűszálak sose csorbulnak ki,
Csak a kardok, tornyok és élő igék,
Most mégis, megfáradván
Dicséreteddel keresünk új erőt
S enmagunk előtt is térdet hajtunk, mondván:
Szabadíts meg a gonosztól.

Akarom.

- Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben
Szenteltess meg a te neved,
Jöjjön el a Te országod.
- Legyen meg a Te akaratod,
Amint a mennyben, úgy a földön is
- Mindennapi kenyerünket add meg
nekünk ma
- És bocsásd meg a mi vétkeinket,
- Miképpen mi is megbocsátunk az el-
lenünk vétkezőknek.
- És ne vigy minket a kísértésbe
- De szabadíts meg a gonosztól.

Ámen

A **Kész a leltár** párhuzama véleményem szerint nem a bibliai 90. zsoltár szövegéhez kötődik, hanem inkább a református zsoltárénekekhez (Théodor de Bèze - Béza Tivadar szövege, Szenci Molnár Albert fordítása), s a párhuzam csak néhány ponton érhető tetten:

Magamban bíztam eleitől fogva -
ha semmije sincs, nem is kerül sokba
ez az embernek. Semmiképp se többbe,
mint az állatnak, mely elhull örökre.
Ha féltem is, helyemet megálltam -
születtem, elvegyültem, kiváltam.
Meg is fizettem, kinek ahogy mérte,
ki ingyen adott, azt szerettem érte.
Asszony ha játszott velem hitegetve:
hittem igazán - hadd teljen a kedve!
Sikáltam hajót, rántottam az ampát.
Okos urak közt játszottam a bambát.
Árultam forgót, kenyeret és könyvet,
ujságot, verset - mikor mi volt könnyebb.
Nem dicső harcban, nem szelíd kötélén,
de ágyban végzem, néha ezt remélem.
Akár hogy lesz, immár kész a leltár.
Éltem - és ebbe más is belehalt már.

Tebenned bíztunk eleitől fogva

Az embereket te meg hagyod halni
A te kemény haragodtól rettegünk

Ha megtekinted mi nagy bűneinket,
titkos vétünköt¹ ha előhozod

És ha kedves volt is valamennyire
De többnyire volt munka és fájdalom.

Tölts bé minket reggel nagy irgalmaddal,
Hogy jókedvvel vigyük véghez éltünket

Ellentétes párhuzamot mutat ez a két vers a bibliai imádságokkal. Azért nem nevezhetők ezek mindenestől ellenverseknek. Az Imádság megfáradtaknak-ban a fűszálak alázata szólal meg, a Kész a leltár-ban pedig annak ellenére, hogy elhallgatja az utolsó versszakot: "Szolgáidon láttas-sad dolgaidat, Dicsőségedet ezeknek fiain" - ennek ellenére reméli a nagy irgalmat: "De ágyban végzem, néha ezt remélem." És az is: "Kész a leltár".

1.2. A másik formai hasonlóságot a **Gyémánt** című versben fedeztem föl. Nem sikerült a zsoltárt azonosítani. Mégis néhány vonás egyértelműen mutatja a formai eredetet.

Sok zsoltárnak van felirata. A legegyszerűbb pl.: Dávid zsoltára. Némelyik zsoltár bővebb felirattal kezdődik. "Az éneklőmesternek, húros hangszerre". Néhol a dal eredetét jelzi a felirat:

"Dávidé, amikor elváltoztatta értelmét Abimelek előtt" (34. zsoltár) Az ilyen időpont meghatározásokra emlékeztet a Gyémánt felirata: "Mindenkor idejük van a zsoltároknak."

A zsoltárformát erősíti a 2. versszak kezdő és záró "igen, igen" -je. A zsoltároknak gyakran előforduló "szela" visszahangzik benne. A szela pontos értelmét nem ismerjük, lehetett mozdulat vagy hangszeres szóló vagy egyszerűen szünet jele, mindenképpen hangsúlyt adott az előtte mondottaknak. Itt is hangsúlyt kap a középső nyolc sor az "igen, igen" által.

Beleillik a zsoltárformába a kezdőmondat ismétlése (ld. 46. és 62. zsoltár): "Gyémánthegeyen állunk", valamint a vers végén - mintegy glóriaként - felhangzó kiáltás: "mennyei világosság, / te határtalan kristály!"

2. A Gyémánt című vers felidézésével áttérek a formai párhuzamokról a tartalmi kapcsolódásokra. A tartalmi kapcsolódásnál nem szeretnék irányt megjelölni, hogy vajon József Attila értette meg és fogalmazta meg szívükhöz szólóan a Szentírás tartalmát, vagy a két írás egyszerre idéződik fel bennem, az olvasóban, aki keresem mindkettőnek értelmét. Ha ez utóbbi eset áll fenn, akkor sem érdektelen erről a kapcsolatról beszélnem.

Két verset szeretnék ezen a tükrön keresztül bemutatni.

2.1. Az első: **Tudod, hogy nincs bocsánat**. Mi történik ebben a versben? A kiindulópont ismeretlen eredetű bűntudat. Az első versszak a reménytelenség összefoglalása. A következők pedig új és új utakat tárnak föl, amelyeken keresztül igyekezett a költő a tisztulás felé haladni - eredménytelenül. A befejező versszak pedig - bár csak feltételes módban - feltárja az egyetlen lehetséges utat. Idézzük fel mellé az Aranyborjú történetét Mózes 2. könyvének 32. fejezetéből! Mó-

¹ Vének - adósság. Amikor J.A. azt írja, megfizetett érte, akkor azt vallja, nincs tartozása senki felé.

zes fenn van a hegyen, Az Úr éppen szövetségét ajánlja föl, közben a nép ezt a szövetséget veti el: aranyborjút önttet és az imádja. Mózes számtalan módon próbálkozik ezt a vétket semmissé tenni, elrejteni vagy eltörölni: összetöri a szövetség kőtábláit. De a bűnt nem teszi semmissé, ha nincs törvény. Aztán összezúzza és megeteti a néppel az aranyborjút - mintha meg sem történt volna a bűn. Következőleg számon kéri Áront, hogy miért követte el ezt a nagy gaztettet - azaz felelőst keres. Végül Lévi fiaival megtizedeli a népet, mintha a vér vagy a bűnhődés lemosná a szennyet. És akármit is tesz, továbbra is nyomasztja a bűn. "Tudod, hogy nincs bocsánat."²

Már az a párhuzam is döbbenetes, ahogyan mind Mózes könyvében, mind József Attila versében végighaladunk a saját korunk által elfogadott utakon, amelyekkel a bűnt vagy a bűntudatot el akarjuk törölni. A nagyobb döbbenet, ahogyan mindkettő eljut ön maga feláldozásáig. Mózes a próbálkozások legvégén: "mert ha nem, akkor törölj ki engem könyvedből, amelyet írtál!" József Attila ezzel kezd, s ide jut el: "A fű kinő utánad", "Most hát a töltött fegyvert szorítsd üres szívedhez." Ha nincs bocsánat, akkor annak, aki vétlen, annak is hálnia kell - sőt annak kell hálnia. Az Újszövetség fényében látjuk, hogy az aranyborjú történetére nincs a Mózes-járta utakban válasz, az önfeláldozás sem az, hanem csak Jézus Krisztusban záródik le a bűn. Amikor a Bűntelen szenved értünk, bűnösökért. És éppen az az út rajzolódik ki homályosan, feltételes módon a vers végére is, amelyet Jézus tár elénk, ugyanis a bizalom, a hit útja: "hisz, mint a kutya hinnél / abban, ki bízna benned." A vers fontos teológiai szakszavakkal kezdődik: bűn, bűnbánat és bocsánat. Aztán a jogi majd a lélektani szókinsz jelenik meg. A vers végére - az utolsó két strófára - azonban eltűnnek a szakkifejezések. Teljesen hétköznapi nyelvezet - lehet, hogy ez erőltetett gondolat - ez a jó értelembbe vett hétköznapiság illik Jézushoz.

2.2. A másik vers: **Én nem tudtam**³

Bár időrendben ezt a verset kellene előbbre vennem. Ez 1935-ben keletkezett, valójában ennek a versnek lényege végigkíséri József Attila költészetét: a bűn és a magány gondolata már megjelenik az Elégiában - az anya-gyermek képpel együtt - és hangzik egészen az utolsó versig: "Íme, hát megeltem hazámat"

² Tudod, hogy nincs bocsánat
hiába hát a bánat.
légy, ami lennél: férfi.
A fű kinő utánad.

A bűn az nem lesz könnyebb,
hiába hull a könnyed.
Hogy bizonyosság vagy erre,
legalább azt köszönjed.

Ne vádolj, ne fogadkozz,
ne légy komisz magadhoz,
ne hódolj és ne hódíts,
ne csatlakozz a hadhoz.

Maradj fölöslegesnek,
a titkokat ne leسد meg.
S ezt az emberiséget,
hisz ember vagy, ne vesd meg.

Emlékezz, hogy hörögtél
s hiába könyörögtél.
Hamis tanúvá lettél
saját igaz pörödnél.

Atyát hívtál elesten,
embert, ha nincsen isten.
S romlott kölkökre leltél
pszichoanalízisban.

Hittél a könnyű szóknak,
fizetett pártfogóknak,
s lásd, soha, soha senki
nem mondta, hogy te jó vagy.

Megcsaltak, úgy szerettek,
csaltál, s így nem szerethetsz.
Most hát a töltött fegyvert
szorítsd üres szívedhez.

Vagy vess el minden elvet
s remélj hű szerelmet,
hisz mint a kutya hinnél
abban, ki bízna benned.

³ Én úgy hallgattam, mint mesét
a bűnről szóló tanítást. Utána
nevettem is - mily ostoba beszéd!
Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!

Én nem tudtam, hogy annyi szörnyűség
barlangja szívem. Azt hittem, mamája
ringatja úgy elalvó gyermekét,
ahogy dobogva álmait kínálja.

Most már tudom. E rebbentő igazság
nagy fényében az eredendő gabszág
szívemben, mint ravatal, feketül.

S ha én nem szólnék, kinyögné a szájam:
bár lennétek ily bűnösök mindnyájan,
hogy ne maradjak egész egyedül.

S még előbb megjelenik a cselekvés igénye. "Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!" - ez az, ami már a fentebb idézett Imádság megfáradtnak c. versben is megszólalt 1924-ben. Az embernek akarnia, tennie kell, kézbe kell vennie sorsát. Most azonban megtorpan ez a tettekésség. Hiszen hiába minden próbálkozás, amivel le akarja győzni a rosszat - "tudod, hogy nincs bocsánat" -, és hiába kerüli meg a világot, Isten ott áll a háta mögött. Végül megállapítja "bolondot játszottak velem, s már halálom is hasztalan" Az egykori tettekésség, akarat most megakad az ismeretlen - ám nagyon is érezhető - bűnön. Ahogy olvasom egyre többször ezt a verset, régi önmagamát ismerem föl benne. Mennyire elszigetel, amikor büntudattal küzdök, s látom a többieket felszabadultan, gondtalanul. József Attila ebben a magányban sóhajt föl: "Bár lennétek ily bűnösök mindnyájan, / hogy ne maradjak egészen egyedül." A mondatban nagyon hangsúlyos az "ily" szócska. Amikor ugyanis valakik együtt vannak a bűnösségben, az még nem jelent közösséget. A költő többet akar annál, hogy valakik vele együtt legyenek. A bűn c. verséből egy szakasz jelzi ezt: "És észreveszek valakit, / ki szemmel, melegen / jelez, csak ennyit: Vannak itt / s te nem vagy idegen..." Az előbb ismeretlennek nevezett bűn nem tett, hanem állapot: az idegenség. Érdemes elolvasni ehhez a **Mint gyermek** kezdetű szonettet. Az idegenség szólal meg benne, s a vágy, hogy mégis az elhamvasztott világ mellén kisírja magát, s végre megtudja, mitől vált idegenné ebben a világban. A "valaki van mellettem" és a "valaki van velem" közötti különbség az utolsó versben szólal meg gyönyörűen: "Egyedül voltam én sokáig. / Majd eljöttek hozzám sokan. / Magad vagy, mondták; bár velük / voltam volna én boldogan." Az Íme, hát megelétem hazámat egyfajta válasz a Mint a gyermek szonettre. Ebben a versben borul a világ mellére, itt érzi otthon magát. Szomorú válasz ez. Boldog ember az, aki talál ezen a földön egy helyet, egy koponyaformájú hegyet, amelyre odaborulva kisírhatja magát, amelyet lehet, hogy elhamvasztott már a szívében, amelyet vallott és tagadott, amelyre mégis azt mondja: "Igazán csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz. / Magaddal is csak itt bírhatasz, / óh lélek! Ez a hazám." (Elégia)

Amikor A Tízparancsolat legelején Isten azt mondja: "Ne legyen más istened!", akkor nem azt kéri, hogy Ő legyen az első az életünkben, hanem azt, hogy Ő legyen az egyetlen. Az első után jön a második, a harmadik és a többi. Az első elkülönül a másodiktól és a többitől. Az egyetlen ezzel ellentétben átjárja a mindenséget. Ezáltal felfedezhető a számokban, a vaslában virító sárga fűben, a kerek fehér köveken felidéződő tündér nevetésben, ugyanúgy, mint önmagammal vívódó önmagamban. S ha a világot szeretném megérteni, akkor egyre inkább Őt értem meg, és amikor az asszony forró ölelésére vágyom, akkor az Ő szeretetét is szomjazom benne. Az Isten-hit pedig számomra nem szertartásokat és tanítások elfogadását jelenti, hanem azt, hogy számolok Istennel, hogy vitázom vele is, amikor önmagammal vitázom; hogy hozzátérek, amikor anyámhoz térnék kisgyerekként. Ezért visszhangzik a Biblia olvasása közben József Attila egy-egy verssora bennem, s így formálja hitemet, Isten-látásomat.

Köszönöm a figyelmet.

Székesfehérvár, 2005. április 26.

Születésnapunkra

Tizenöt éves lettünk mi.

Meglepetés e jó buli,

dínom-

dánom.

Ajándék, mellyel meglepett

egy-ké~~z~~ vonzható elemet

mágnes-

Ágnes.

Tizenöt év nem nagy idő,

s mi mégsem vagyunk egy erő!

Az ám,

Hazám!

Lehetnének mi "A csapat" ám,

Nem, hogy mindegyikünk magán

Utát

Kutat.

De nem lettünk, mert úgy járja,

hogy mindenki csak munkálja

saját

baját.

Sorsunk mégiscsak összezár:

A születés és a halál

örök

körök.

Én szeretném, ha túl ezen

Csak Jézustól várnánk minden

koron át

koronát.

/ 1994. május 21-re, a hajdani

IV/b találkozója írt

Bencze András/